

PROLEGOMENA ZA POJMOVNIK ESTETIKE, FILOZOFIJE I TEORIJE ARHITEKTURE

Biblioteka
SAVREMENA TEORIJA ARHITEKTURE

PROLEGOMENA ZA POJMOVNIK ESTETIKE, FILOZOFIJE I TEORIJE ARHITEKTURE

UREDNIK: Miško Šuvaković

AUTORI: Mariela Cvetić, Andrija Filipović, Bojana Matejić, Ana Perić, Željka Pješivac, Dragana Stojanović, Miško Šuvaković, Vanja Milovanović, Maja Todorović

Izdavač

Orion Art, Beograd
063 288 913

Za izdavača

Nadežda Kovačević

Glavni i odgovorni urednik

Dragorad Kovačević

Recenzenti

dr Vladimir Mako, redovni profesor
dr Nikola Dedić, vanredni profesor
dr Nataša Lah, docent

Dizajn i prelom knjige

Aleksa Milanović

Ilustracija na koricama

Provisional Salta Ensemble: *Dvostruka artikulacija*, 2016.

Štampa

Donat Graf, Beograd

Tiraž 500

Beograd, 2017.

PROLEGOMENA ZA POJMOVNIK ESTETIKE, FILOZOFIJE I TEORIJE ARHITEKTURE

urednik:

Miško Šuvaković

autori:

**Mariela Cvetić, Andrija Filipović, Bojana Matejić,
Ana Perić, Željka Pješivac, Dragana Stojanović,
Miško Šuvaković, Vanja Milovanović, Maja Todorović**

Orion Art
Beograd, 2017.

SADRŽAJ

INDEKS POJMOVA	7
VREME JE...	11
UVOD: transdisciplinarna estetika, filozofija i teorija arhitekture	15
POJMOVI od ALTERNATIVNE ARHITEKTURE do ZONE	59
LITERATURA	349
SPISAK ILUSTRACIJA	367
INDEKS IMENA	373
AUTORI PROLEGOMENE	387

INDEKS POJMOVA

A

Alternativna arhitektura (Vanja Milovanović)	61
Ambijentalna umetnost (Mariela Cvetić)	67
Arhitektura, definicija pojma (Miško Šuvaković)	71
Arhitektura modernizma (Miško Šuvaković)	75
Arhitektura, teorije (Miško Šuvaković)	81
Arhitektura u doba teorije (Miško Šuvaković)	87
Arhitektura u vremenu neoliberalizma (Miško Šuvaković)	91

B

Bazni materijalizam (Bojana Matejić)	99
Biopolitika i arhitektura (Ana Perić)	103
Biotehnologije i arhitektura (Maja Todorović)	111

D

De/re/teritorijalizacija i arhitektura (Andrija Filipović)	115
Događaj i arhitektura (Bojana Matejić)	121

E

Emancipacija i arhitektura (Bojana Matejić)	129
Evolutivna arhitektura (Maja Todorović)	139

F

Fantazam i arhitektura (Bojana Matejić)	143
Feminizam i arhitektura (Draga Stojanović)	149
Film i arhitektura (Željka Pješivac)	157

H		
Hegelova filozofija i arhitektura (Andrija Filipović)		161
I		
Ideologije urbanizma, teorije (Ana Perić)		167
Imanencija i arhitektura (Bojana Matejić)		175
Industrija zabave i arhitektura (Vanja Milovanović)		179
Interaktivna arhitektura (Maja Todorović)		185
K		
Kantova filozofija i arhitektura (Andrija Filipović)		189
Konstruktivizam, estetika, filozofija i teorija arhitekture (Bojana Matejić)		195
Kulturalna industrija i arhitektura (Vanja Milovanović)		201
Kvir teorija i arhitektura (Andrija Filipović)		209
M		
Memorijalna skulptura (Mariela Cvetić)		215
Memorijalna socijalistička skulptura (Mariela Cvetić)		221
Moć i arhitektura (Bojana Matejić)		227
Monumentalnost, teorije (Mariela Cvetić)		235
Muzička arhitektura (Vanja Milovanović)		239
N		
Narativ, naratologija i arhitektura (Željka Pješivac)		245
Neomarksizam i arhitektura (Bojana Matejić)		249
O		
Operska arhitektura (Vanja Milovanović)		259
P		
Parametrijski dizajn (Maja Todorović)		265
Politički prostor (Bojana Matejić)		269
Privatno i arhitektura (Dragana Stojanović)		281
Prostor, teorije (Željka Pješivac)		285
Prostorni obrt (Miško Šuvaković)		293
Psihoanaliza lakanovska i arhitektura (Bojana Matejić)		299
R		
Rizom i arhitektura (Andrija Filipović)		309

S

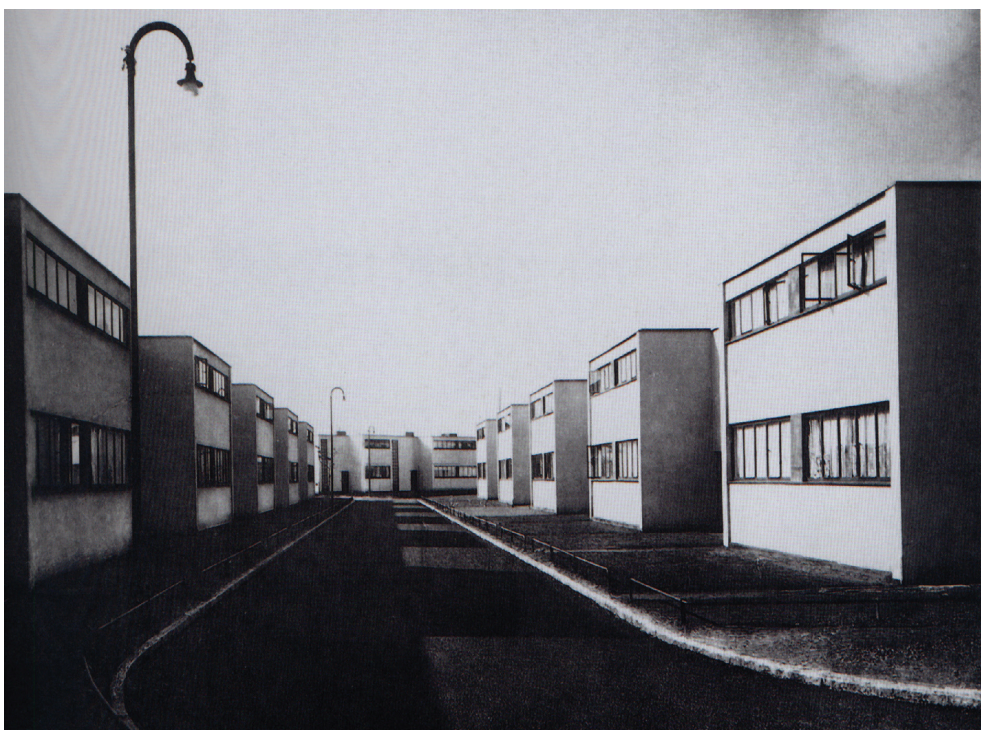
Socijalna praksa u arhitekturi (Ana Perić)	317
Specifična lokacija (Bojana Matejić)	325
Sublimno u arhitekturi (Željka Pješivac)	331

T

Tranzicija i post-tranzicija (Miško Šuvaković)	335
---	-----

Z

Zone (Miško Šuvaković)	345
-------------------------------	-----

Emancipacija i arhitektura. Pojam „emancipacija“ (lat. *emancipatus*) prisutan je u viševjekovnoj tradiciji (evropskog) mišljenja kao izrazito složen problem na više ravni, ukazujući na raznovrsne aspekte pogleda i njegovog tumačenja u domenu ontologije, etike, filozofije prava i politike. Sa etimološkog aspekta, termin i pojam emancipacija u svom osnovnom značenju beleži rani 17. vek (oko 1613–1630), a potiče od latinske reči *emancipatus*, odnosno, prošlog participa glagola *emancipare* (lat. *ex manus capere* u prev. „izvaditi ruku“, od *ex* – (iz)van, daleko; *mancipare* osloboditi, predati, uručiti, od *mancipum* – svojina, od *manus* – ruka *capere* – uzeti, zauzeti) koji znači proglasiti nekoga slobodnim, ili odustati od nečije vlasti ili autoriteta. U Rimskom pravu ova reč ima značenje akta oslobođenja žene ili *sina* od zakonski imenovanog autoriteta (*patria potestas*) od *pater familias*. Moderan pojam *emancipacije*, ili preciznije, ispitivanje problema ljudske slobode, elaboriran je na u novovekovnom diskursu zapadne misli u teorijama prirodnog prava Hobsa (Thomas Hobbes of Malmesbury, 1588–1679), Grocijea (Hugo Grotius, 1583–1645), Spinoze (Baruch Spinoza, 1632–1677), političkoj filozofiji Džona Loka (John Locke, 1632–1704) teoriji društvenog ugovora Rusoa (Jean-Jacques Rousseau, 1712–1778), moralnoj teoriji Imanuela Kanta, liberalizmu Džona Stjuarta Mila (John Stuart Mill, 1806–1873), kada dobija na značaju u borbi građanstva protiv feudalnog apsolutizma radikalizovanoj događajem Francuske revolucije, da bi moderno filozofsko-politički najzrelije i najsystematičnije tumačenje problema *emancipacije* i slobode bilo izvedeno u radu Hegela u području filozofije prava.

Reč *emancipacija* u *opštoj* filozofsko-pravno-političkoj terminološkoj upotrebi označava postupak ili čin oslobođenja pojedinki i pojedinaca, odnosno ljudskih odnosa od *stanja stvari* koje ih *potčinjava* i *dehumanizuje*. *Emancipacija* pretpostavlja slobodu kao *krajnji cilj* vlastite mogućnosti, drugim rečima, *prelaz* ili *skok* sa nekog datog stepena slobode ili neslobode u neki potencijalni, mogući, kvantitativno i kvalitativno, viši stepen slobode: (1) *emancipacija* podrazumeva akt oslobađanja pojedinki i pojedinaca ili grupa od konvencija, inhibicija, društvenih normi ili moralne i pravne uzdržanosti i ograničenja preovlađujućeg *stanja situacije*; (2) u političko-pravnom kontekstu, skup metoda, procedura i protokola, te različite vidove napora pojedinki i pojedinaca, ili obespravljenih grupa u ostvarivanju jednakih političkih prava.

U okviru duge tradicije misli o fenomenu (političke) slobode i *emancipacije* značajno je pomenuti Berlinovu (Isaiah Berlin) distinkciju između (1) *pozitivne slobode*, a mi dodajemo *emancipacije* – ili *slobode za*, i (2) *negativne slobode* ili *emancipacije*, odnosno *slobode od*. *Pozitivna sloboda* implicira koncepciju *slobode za slobodu*, drugim rečima, *slobodu volje*, koju karakteriše *viši* impersonalni zahtev *Drugog individue* za njenim (sloboda) ostvarenjem (autodeterminacija), nesubordiniranim instrumentalizacijom ili partikularnim postupcima, potrebama i željama *drugih (individua)*. Ona bi se mogla još objasniti fenomenom *volje za volju*, budući da se dominantno sopstvo na različite načine identifikuje sa razlogom, sa *mojom višom prirodom*, sa realnim, idealnim, autonomnim ili *mojim najboljim Sopstvom* (poput *Super-ega* u freudovskoj ili *Drugog* lakanovskoj psihoanalitičkoj teoriji), ili onim što je *više od sopstva samog*. Prostor tačke Poziva ili Zahteva impersonalnog apsoluta može ispuniti prazan označitelj u ime nekog (*emancipacijskog*) društvenog *celog*, odnosno, *totaliteta* ili pak Ideje: Crkva, Država, Demokracija, Komunizam, Čast, Istina, Ljubav, Ravnopravnost itd. *Pozitivnom* tipu *slobode* svojstvena je perspektiva univerzalizma i singularnosti. Pitanje *ko mnome vlada?* bilo bi pitanje imanentno *pozitivnoj slobodi*. Pod *negativnim* pojmom *slobode*, ili *emancipacije* podrazumevamo područje neophodnog minimuma individualne, ljudske slobode, a taj minimum prostora ljudske slobode određuje se u onoj meri u kojoj niko ne ometa aktivnosti *individua* unutar datog prostora. Ovakav tip slobode je u osnovi ograničen i definisan slobodama *drugih*. Zato *negativna* ili *individualna sloboda* ne mora biti nužno povezana sa vlašću. *Negativna sloboda* je svojstvena liberalnoj teoriji, drugim rečima, individualističkoj, partikularističkoj, odnosno, pluralističkoj perspektivi. *Koliko se vlast meša u moj život?*, pitanje je imanentno *negativnoj slobodi*.

U *operativnom* smislu, možemo razlikovati dve mogućnosti realizacije *emancipacije*: (1) imenovani pojam *emancipacije* ili slobode koju propisuje zakon (npr. liberalizam kao oblik političkog upravljanja, ali primere poziva na slobodu imamo i u totalitarnim režimima, komunizmu, fašizmu itd). Ovakvo definisan pojam *emancipacije* obuhvata subjektivno prihvatanje nužnosti, relativnu slobodu u okrilju određene grupe, razne propisane i međusobno kontradiktorne etičko-političke slobode, odnosno, neslobode. Imenovani pojam *emancipacije* često prepušta izbor volji, odnosno, želi ili hiru subjekta i svodi slobodu na moć koja *izbacuje egzistenciju izvan nje same*. Takva sloboda *jeste sloboda po sebi* i u osnovi je *narcistička*. Imenovanim pojmu *emancipacije* svojstvena je realna sloboda odnosno poimanje slobode kao čiste ideje ili čistog prava. Imenovana *emancipacija* podrazumeva ideologiju koja zahteva slobodu, ali je ne misli; (2) neimenovana *emancipacija*, odnosno, sloboda, podrazumeva zakon koji kontinuirano prekoračuje granicu zakona, što će reći, *singularitet zakona i zakon singulariteta*. Uslov ovog tipa slobode *jeste sloboda koja prethodi samoj sebi*. Njeno zbivanje ne može biti propisano ukoliko sloboda nije *već* oslobodila prostor u kojem se ovo propisivanje može dogoditi.

Pojam *emancipacije* u polju estetike i filozofije umetnosti u modernom smislu koincidira sa prosvetiteljskom formulacijom estetske autonomije umetnosti, koja je,

recimo, u Kantovom sistemu elaborirana u trećoj kritici ili *Kritici moći suđenja* u tezi o *bezinteresnom estetskom suđenju* i koncepciji *svrhovitosti bez svrhe*. Iako je kroz istoriju više puta *pogrešno* tumačena, ili interpretirana u skladu sa zahtevima i imperativima vladajuće društveno-političke konstelacije, ova teza je tada imala političku, angažovanu dimenziju. Pojam estetske autonomija umetnosti je do današnjih dana ostao paradoksalan, u tom smislu što je još Kant težio da konceptualizuje zamisao da se ukus ne oslanja na interes, ali na takav način da ga upravo time proizvodi. Zato on upotrebljava termin *svrhovito bez svrhe*, koji podrazumeva da nam predmet koji nam se estetski sviđa izgleda kao da je podešen prema našim potrebama i željama, a da u isti mah nema neke razumne osnove za pretpostavku o postojanju neke svrhovite inteligencije koja bi proizvela taj predmet za njegovu utilitarnu svrhu. Ta revolucionarnost ili preciznije emancipacijska dimenzija umetnosti je sadržana u tezi da delo poseduje univerzalnu (čistu) estetsku vrednost ako je pred nama lik ili forma načinjena tako da *izaziva naše sposobnosti na delovanje*. Dakle, pokretanje na delovanje (senzorno-motorni aparat) se vrši upravo preko onih objekata koje je „lako“ gledati, koji pokreću gledanje ili slušanje, posmatranje, jer na neki način, *odgovaraju* potrebama ljudskog senzorno-motornog aparata.

Zamisao emancipacije možemo pratiti posebno u Šilerovom (Johann Christoph Friedrich von Schiller, 1759–1805) radu. Šiler će kritikovati Kantove teze i postaviti zamisao (estetske) slobode, odnosno, ljudske emancipacije kao postizanje ravnoteže između forme i materije. Pošto je čovek istovremeno materija i duh, kako bi „ostao“ ili *postao čovekom*, ona mora ova dva povezana nagona držati u ravnoteži, jer samo tada čovek jeste ljudsko biće. Drugim rečima, čulni čovek može se pretvoriti u razumno biće samo tako što će se prvo pretvoriti u estetsko biće. Kako bi obezbedio ovu ravnotežu, što je pretpostavka *istinski ljudskog stanja*, Šiler uvodi i treći nagon – nagon za igrom. Pojam *igre* ovde treba sasvim precizno razumeti. Igra podrazumeva dvostruku negaciju. Ona se realizuje prema određenim pravilima i zato predstavlja izvesnu zakonitost koja nije poznata ni prirodnoj zakonitosti (čulni nagon), niti moralnom zakonu (nagonu za formom). Sa jedne strane, ona je zakonitost koja je nepoznata ovim impulsima, ali istovremeno obustavlja neprekidni sukob između zakona prirode i zakona razuma, između sile i slobode. Rezultat je zamisao nečega što posreduje između pojave i slobode, a to je *sloboda u pojavi*, drugo ime za lepotu.

U terminima tradicionalne marksističko-materijalističke teorije *emancipacijom* se označava postupak društvene transformacije iz carstva nužnosti u carstvo slobode koja pretpostavlja društveno-istorijski *prelaz* iz klasnog društva u besklasnu zajednicu. Posmatrano sa platforme neomarksističke teorije, *emancipacija* podrazumeva *prelom* sa istorijskim kontinuitetom potreba, koje već u sebi nose represiju, te *skok* u kvalitativnu razliku u perspektivi novih mogućnosti slobodnog ljudskog društva. Razlikujemo nekoliko marksističko-materijalističkih određenja pojma *emancipacije*:

(1) tradicionalno marksističko-materijalističko značenje koje potiče od Marksove kritike Hegelovog apstraktnog poimanja slobode, epitomizovanog u njegovoj tezi

o konačnom ostvarenju slobode pomirenjem građanstva i države, odnosno, u svetskoj istoriji. Marks izvodi kritiku građanskog poretka kritikom Hegelove filozofije prava kao apstraktnim i idealističkim premašivanjem njegovih realnih protivrečnosti i prividnim ozbiljenjem slobode. Prema Marksu građanska je država oruđe klasnog ugnjetavanja dok je proleterijat svetovni *princip negativnosti* koji vlastitu potčinjenost može ukinuti svetskom revolucijom. Protivrečnosti pojma *emancipacije* Marks će eksplicitno izložiti u svom eseju *Prilog/O jevrejskom pitanju (Zur Judenfrage, 1843)* u kome naglašava razliku između (a) *političke emancipacije* i (b) *ljudske emancipacije*. *Politička je emancipacija* čin ili akt osobađanja „zaobilaznim putem“ rečima Marksa, budući da se čovek (posredstvom države) politički oslobađa jedne ograničenosti (npr. religija) na takav način da se uzdiže iznad te ograničenosti *apstraktno, ograničeno, parcijalno*. U ovom slučaju država je posrednik između čoveka i njegove slobode. Zapravo, *politička je emancipacija* ništa drugo do imenovana *emancipacija*; sloboda, determinisana i osigurana zakonom koji propisuje jednaka prava pojedinki i pojedinaca pred državom ili u političkoj zajednici, nezavisno od njihovog religijskog opredeljenja, imovinskog statusa, klase, rase, pola, individualnih karakteristika itd. Drugo ime za područje političkih prava, ili *političke emancipacije* jesu građanska prava. *Ljudska emancipacija* podrazumeva čin razotuđenja društva, rada, ukidanje klasa i ostvarivanje *poretka apsolutne slobode*. Prema tradicionalnom marksističkom stanovištu carstvo slobode može biti mišljeno i postojati isključivo s one strane carstva nužnosti, dakle, izvan materijalne proizvodnje, tako da je carstvo nužnosti kojim diktira otuđeni rad maksimalno redukovano za *dogadžaj* – kvalitativnu promenu, odnosno *emancipaciju*.

Tradicionalni marksizam ne posvećuje puno pažnje problemu *emancipacije* u polju umetnosti i estetike. Jedna od njegovih osnovnih teza je da je umetnost fundamentalno proleterska, te da predstavlja ništa drugo do odraz društvenih odnosa. Marks je naglašavao dijalektičku *prirodu* umetnosti kao specifičnog oblika ljudskog stvaralaštva koje je, sa jedne strane, suštinski uslovljeno razvitkom društva, a sa druge – istovremenu relativnu specifičnost njenog razvitka u odnosu na razvoj društva. *Emancipacijske* umetničke prakse jesu, prema ortodoksnom marksizmu moguće samo sa progresivnim utopijskim pogledom na budućnost – na *sutra* koje ima potencijal da proizvede *sada*;

(2) neomarksistički pogled, poput predstavnika Frankfurtske škole postavlja pitanje *ljudske emancipacije*, odnosno, problem ukazivanja ne kvalitativnu razliku između slobodnog i neslobodnog društva na drugi način. Prateći ovu perspektivu, otvara se nova mogućnost mišljenja *emancipacije* i slobode, koja se zasniva na tezi da se carstvo slobode može naći u samom radu, odnosno materijalnoj proizvodnji, a ne samo sa one strane carstva nužnosti, kako tvrdi ortodokсни marksizam. Prema Markuzeu, radi se o anticipaciji jedne nove antropologije koja pretpostavlja *emancipaciju* ili slobodu kao biološku, vitalnu potrebu pojedinki i pojedinaca. Neomarksističko stanovište za razliku od ortodoksnog marksističkog vidi *emancipaciju* kao istorijsku mogućnost koja nagoveštava radije *prelom* sa dosadašnjom

istorijom nego kontinuitet, pre razliku nego napredovanje, negaciju nasuprot pozitivnom, drugim rečima, *oslobađanje jedne dimenzije ljudske egzistencije sa ove strane materijalne baze*, to će reći, *aktiviranje biološke dimenzije ljudske egzistencije*. A taj *prelom jeste raskid* sa kontinuitetom potreba pojedinke i pojedinaca koje reprodukuju represivno društvo čak i tokom revolucije, što je osnovni uzrok nemogućnosti skoka kvantiteta u kvalitet slobodnog društva. Neomarksizam posmatra, zato, umetnost kao potencijalnu kritiku društvenih odnosa na *kinički način*, negirajući tezu *mejnstrim* marksizma o proleterskoj umetnosti, budući da masovna kultura i mediji, kako je još i Adorno naglašavao, reprodukuje društvenu svest koja poriče realne ljudske interese i potrebe. Drugim rečima, *emancipacijski umetnički obrt* je moguć *sada*, što će reći, imanentna je postojećem *stanju stvari*;

(3) *postmarksističko* stanovište napušta *idealističko* shvatanje slobode, prisutno kako u tradicionalnom marksizmu, tako i u mnogim segmentima neomarksizma, te pitanje (političke) *emancipacije* premešta sa težišta klasne borbe na problematizaciju identitetskih označiteljskih relacija, nejednakosti, odnosno mogućnosti, pre svega, *političke emancipacije* u području rasne, starosne, rodne pripadnosti, obrazovanja, etniciteta itd. *Postmarksizam*, sa primenom poststrukturalističkih i postmodernističkih teorija, koje izvode kritiku logocentričnih metateorija i narativa, kakav je i sam *marksizam*, te sa slomom totalitarnih režima krajem osamdesetih godina prošlog veka, u klasičnoj zamisli *emancipacije* vidi kraj i proglašava eru *početka slobode*. Jedan od eksplicitnih primera postmarksističke problematizacije tradicionalnog (neo) marksističkog pojma *emancipacije* nalazimo u radu Šantal Muf (Chantal Mouffe) čija teza predočava diskurs *emancipacije* u istorijskom konstituisanju kroz i posredstvom sukoba dve različite perspektive mišljenja: (1) diskurs koji pretpostavlja objektivnost i potpunu reprezentabilnost društvenog polja; (2) područje mišljenja *emancipacije* koje se zasniva na ukazivanju jaza koji preči i onemogućava totalitet objektivnosti. Ova dva pola mišljenja u svojoj čistoj formi ne mogu zasebno formulisati *emancipacijski* diskurs koji bi bio oslobođen logičkih nedostataka. Štaviše, prema *postmarksističkom* pogledu, neophodne su obe perspektive za produkciju *emancipacijskog* diskursa, imajući u vidu da *emancipacija* svojim pojmom obuhvata istovremeno radikalno utemeljenje i radikalno isključenje, to će reći, u istom momentu postulira društveno telo i njegovu vlastitu nemogućnost. *Postmarksizam* vidi *emancipaciju* kao postupak i čin koji je temeljno kontradiktoran, budući da pretpostavlja *nužnost* inskripcije opresivnog identiteta u identitet koji je u potrazi za oslobođenjem. Ova kontradiktornost proizlazi iz efekta kolebanja između interiornosti i eksteriornosti opresora u relaciji sa *subalternom*, te teži ukidanju subjekat/objekat razlike.

Postmarksizam, saglasno ovome, u pogledu umetnosti kritikuje celokupno marksističko idealističko nasleđe ukazujući na mogućnosti otpora popularnom kulturom, odnosno relativizacijom granice između *popularne* i *visoke* umetnosti i kulture. *Emancipacijska praksa* je sa aspekta *postmarksizma*, *mikroutopijska* i usmerena ka subverziji *jakih* identiteta.

U novijim raspravama politike i estetike, koje pokušavaju da ispituju pojam *emancipacije* u drugačijem svetlu, ili teoriji *nakon postmarksizma*, dolazi do ponovnog usmeravanja pažnje ka promišljanju pojmova koji suvereno „vladaju“ retorikom sistemske filozofije poput (nove) *Istine, Ideje, Događaja, Univerzalnosti, Autonomije* i to, pre svega, u radu Alena Badijua, zatim, u pisanju Žaka Ransijera, Žan Lik Nansija (Jean-Luc Nancy), Pitera Holvarda (Peter Hallward). Ovakve perspektive mišljenja *emancipacije* (umetnosti i u umetnosti) su mahom usmerene ka istraživanju novih vidova pedagogije kao *emancipacijskog* prostora kojim bi se omogućili potencijalni *događaji učenja* i *subjektiviranja*. U širem smislu *emancipacijom* se iz savremen perspektive, sa akcentom na prevazilaženju *postmodernističkih* i *postmarksističkih* shvatanja, bave Majkl Hart, Antonio Negri, Đorđo Agamben, Alesandro Ruso (Alessandro Russo), Dani Vatimo (Gianni Vattimo), Kostas Douzinas (Kostas Douzinas) itd.

Problem *emancipacije* u arhitekturi, *kroz* arhitekturu, *posredstvom* arhitekture i arhitekture proizilazi iz konfliktnog odnosa arhitekture kao umetnosti i društveno-političkog diskursa. Arhitektura je, sa jedne strane, više nego bilo koja druga umetnost uslovljena političko-ekonomskim dispozitivom usled nasleđa funkcionalizma koji joj nameće moderna (devetnaestovekovna) prosvetiteljska tradicija, sa druge strane, arhitektura poseduje najviši stepen vidljivosti u javnom prostoru, pa samim tim i visok stepen uticaja na društvenu realnost.

Emancipacija u arhitekturi, *kroz* arhitekturu, *posredstvom* arhitekture i arhitekture obeležava prevashodno modernističku kulturu, za razliku od postmodernizma, koji sa proglašenjem kraja istorije, ideologija, utopija, ovo pitanje (klasna borba) potiskuje u drugi plan. Zamisao velikog *utopijskog* projekta promene sveta arhitekturom ka *boljem, srećnijem*, pripada načelno modernoj prosvetiteljskoj, pozitivističkoj, racionalističkoj i progresivističkoj koncepciji diskursa arhitekture. Modernistička ideja *emancipacije* u, *kroz*, *posredstvom* i arhitekture podrazumeva: (1) oslobađanje od ograničenja dominantne kulture i njenih zastarelih bihevioralnih obrazaca, što će reći, pređašnjih, neadekvatnih arhitektonskih estetičkih, formalnih, konstruktivnih, tehničkih i tehnoloških metoda; (2) arhitekturu ili urbanizam kao proizvodnju, novog, revolucionarnog, socijalnog *prostora* kao uslova društvene transformacije, te njihovo uzajamno dejstvo; Pojam *emancipacije* u arhitekturi, *kroz* arhitekturu, *posredstvom* arhitekture i arhitekture je zato usko povezan sa avangardnom, odnosno, utopijskom, progresivnom, radikalnom, ekscesnom, te, u terminima Renata Pođolija (Renato Poggioli) aktivističkom, antagonističkom, nihilističkom i agonističkom umetničkom praksom, koja teži *novim* formama i praksama života, uzimajući u obzir sve *pozitivne* i *negativne* aspekte utopije.

Proizvodnju arhitektonskog *emancipacijskog* prostora sa aspekta istorijskih avangardi dvadesetih i tridesetih godina prošlog veka nalazimo u ruskom *produktivizmu* i *konstruktivizmu*, holandskom *De Stijlu*, kasnom ekspresionističkom delovanju u Nemačkoj – *Arbeitsrat für Kunst* i *Novembergruppe, Bauhausu, futurizmu, dadi, kubo-futurizmu, internacionalnom stilu, nadrealizmu* itd, prateći logiku avangardne

konceptije dijalektičkog sukoba destrukcija/konstrukcija. *Emancipacijski*, kritički obrt istorijskih avangardi izveden je u oštroj negaciji fenomenološke konstrukcije prostora, te neupitnih pozitivističkih kanona tradicionalnog arhitektonskog konstruiranja, buržoaske estetike i kulture, pretencioznog devetnaestovekovnog eklekticizma, naglašene ornamentike u zamenu za pretežno redukciju forme i intenzivniju upotrebu novih tehnologija i materijala. Dvadesetih godina prošlog veka arhitektonski *emancipacijski* prostor anticipira nove forme političkog, ljudskog života, što će reći, zamisao političke i ljudske *emancipacije*, a posebno mesto u ovom projektu zauzima koncept *Nove Zgrade* koja teži revolucionarnom vidu organizacije političkog prostora saglasno istorijskom društveno-političkom poletu dvadesetih i tridesetih godina 20. veka i težnji ka egalitarnoj formi društvenog uređenja u kome bi ideje jednakih ljudskih prava bile realizovane. Prisutna je dihotomija dva modusa mišljenja revolucionarnog *emancipacijskog* prostora: (1) estetska autonomija arhitekture (2) angažovana, politička arhitektura. Dok je Le Korbizje video *emancipacijsku* arhitekturu instrumentom *suzbijanja* socijalnih nemira i političke revolucije, odnosno, govoreći u Ransijeovim terminima, kao otklon od policijskog na način borbe za estetsku autonomiju koja bi trebalo da u isti mah protestuje protiv postojećih društvenih odnosa i nadmaši ili *transcendira* domen policijskog, arhitekta post-revolucionarne Rusije su podržavali političke i policijske ideale i ciljeve revolucije. Le Korbizje je konstrukciju i konstituciju novih prostora pretpostavio revolucionarnom činu kao onom koji bi u estetskom smislu mogao da *zamene* ili subvertira (političku) revoluciju koja se javlja u svojstvu preuzimanja vlasti i moći. Teoretičari (post)revolucionarne Rusije poput Alekseja Gana (Alexei Gan) i Mozes Ginzburga (Mozes Ginzburg) videli su u arhitekturi *emancipacijski* potencijal razrešavanja problema (post)revolucionarnog marksističkog društva. Prema njihovoj tezi arhitektura ne bi trebalo jednostavno da odražava pasivno menjanje društvenih uslova, već da bude aktivni instrument *emancipacijske* promene.

Emancipacijski zahtev arhitekture neoavangardi, nakon Drugog svetskog rata, realizuje najdalje domete u *internacionalnom situacionizmu*. Radikalni primer *emancipacije* u arhitekturi zastupljen je programom *internacionalnog situacionizma*, zasnovanom na ideji *unitarnog urbanizma* koji izvodi kritiku savremenog modernističkog urbanizma. *Emancipacijski* obrt je ostvaren negiranjem utilitarne logike potrošačkog društva i zalaganjem za proizvodnju dinamičnog grada kao revolucionarnog *prostora* kojim bi ljudske slobode bile omogućene. Namere *situacionizma* bile su kreativne interpretacije svakodnevnog života, sadržane u kreiranju *situacija* koje bi subvertirale postojeće *stanje stvari*. Lefevr je *situacionizam* u povoju, neposredno pre 68. godine prošlog veka, video kao praksu koja je bila otvorena za nepredvidljivo – u vidu *emancipacijske* produkcije prostora kao *strujanja*, koji ima potencijal re-uokviravanja grada. Prostor nepredvidljivog psiho-geografske imaginacije unutar svakodnevnog života, koji proizvodi nove ambijente unutar grada, bio je prostor nepredvidivog situacije kao prostorno-vremenskog *događaja*, postavljen na scenu za oslobađajuće

transformacije. *Situacionizam* je drugim rečima, uzdrmao relaciju između *emancipacijske* promene i dimenzija prostora i vremena, imajući u vidu da je, tradicionalno, u Hegelovoj doktrini, pa čak i dosta kasnije u pisanju Lakloaa, vremenu imanentna dimenzija promene. Prema Lefevru i Dorin Masej (Doreen Massey), prostor je područje *zaposedanja*, što će reći, *zaposedanja* kao povratka *memorije 'bonheur'* u imaginaciji, (Markuze) što je *osnova emancipacijske* promene. Prostor i vreme postaju *podređeni*, tako, *situacionističkim nomadskim tendencijama i praksama*, aktuelizovanim u bespoštednoj *potrošnji/gubljenju* vremena kao subvertiranju arhitektonske ili urbanističke produktivnosti i planiranja.

(Bojana Matejić)

Literatura:

- Teodor Adorno, *Estetička teorija*, Beograd, Nolit, 1979.
- Alain Badiou, *Philosophy and Event*, Cambridge, Polity Press, 2013.
- Isaiah Berlin, „Two Concepts of Liberty”, *Four Essays on Liberty*, Oxford, Oxford University Press, 1969.
- Nathaniel Coleman, *Utopias and Architecture*, London – New York, Routledge, 2005.
- Catherine Cooke, *Russian Avant-Garde: Theories of Art, Architecture and the City*, London, Academy Editions, 1995.
- Stuart Elden, *Understanding Henri Lefebvre: Theory and the Possible*, London –New York, Continuum, 2004.
- Éva Forgács, *The Bauhaus Idea and Bauhaus Politics*, Budapest–London–New York, Central European University Press, 1991.
- Maks Horkhajmer, *Tradicionalna i kritička teorija*, Beograd, Bigz, 1976.
- Immanuel Kant, *Kritika moći suđenja*, Beograd, Bigz, 1975.
- Henri Lefebvre, *The Production of Space*, Oxford, Blackwell Publishers Ltd, 2000.
- Herbert Marcuse, *Estetska dimenzija. Eseji o umetnosti i kulturi*, Zagreb, Školska knjiga, 1981.
- Karl Marks, Fridrih Engels, *Rani radovi*, Zagreb, Naprijed, 1967.
- Karl Marks, *Nemačka ideologija*, Beograd, Kultura, 1964.
- Jacques Rancière, *The Emancipated Spectator*, London–New York, Verso, 2009.
- Friedrich Schiller, „Über die ästhetische Erziehung des Menschen in einer Reihe von Briefen“, *Werke II*, München, Carl Hanser Verlag, 1966., 445–521.

AUTORI PROLEGOMENE

dr Mariela Cvetić

slikarka, teoretičarka umetnosti i medija (Arhitektonski fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd)

dr Andrija Filipović

filozof, teoretičar umetnosti i medija (Fakultet za medije i komunikacije, Univerzitet Singidunum, Beograd)

dr Bojana Matejić

slikarka, teoretičarka umetnosti i medija (Fakultet likovnih umetnosti, Univerzitet umetnosti u Beogradu, Beograd)

dr Vanja Milovanović

teoretičarka umetnosti i medija, muzikološkinja i urednica-organizatorka (Muzička omladina Beograda).

dr Ana Perić,

arhitekta i urbanistkinja (Swiss Federal Institute of Technology, ETH Zurich; Arhitektonski fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd)

dr Željka Pješivac

arhitekta, teoretičarka arhitekture i umetnosti

dr Dragana Stojanović

teoretičarka umetnosti i medija (Fakultet za medije i komunikacije, Univerzitet Singidunum, Beograd)

dr Miško Šuvaković

estetičar i teoretičar umetnosti (Fakultet za medije i komunikacije, Univerzitet Singidunum, Beograd)

ma Maja Todorović

arhitekta (Bergen, Norveška)

CIP - Каталогизација у публикацији -
Народна библиотека Србије, Београд

72.01(082)

PROLEGOMENA za pojmovnik estetike, filozofije i teorije arhitekture / urednik Miško Šuvaković ; autori Mariela Cvetić ... [et al.]. - Beograd : Orion Art, 2017 (Beograd : Donat graf). - 387 str. : ilustr. ; 25 cm. - (Edicija Savremena teorija arhitekture / [Orion Art])

Tiraž 300. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Bibliografija: str. 349-365.
- Registar.

ISBN 978-86-6389-059-6

1. Шуваковић, Мишко, 1954- [аутор] [уредник]
а) Архитектура - Филозофија - Зборници б) Теорија уметности - Зборници
COBISS.SR-ID 246512652